

PSIXOLOGİYA

PSIXOLOGY

ПСИХОЛОГИЯ

Mansurova Sevdə İbrahim qızı

Bakı Slavyan Universiteti
mansurova_sevda@mail.ru

AİLƏ TƏRBIYƏSİNİN ŞƏXSİYYƏTİN FORMALAŞMASINA TƏSİRİ

Açar sözlər: ailə, şəxsiyyət, tərbiyə, cəmiyyət, ünsiyyət

Key words: family, person, education, society, communication

Ключевые слова: семья, личность, воспитание, общество, общение

Hər bir insan dünyaya fərd kimi gəlir və müəyyən sosial keyfiyyətlərə yiyələndikcə şəxsiyyətə çevrilir. Fərdin şəxsiyyət kimi formalaşmasında bioloji amillər, sosial amillər və tərbiyənin xüsusi rolu vardır. Məlum olduğu kimi hər bir fərdin cəmiyyətdə bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında digər faktorlarla yanaşı ailə tərbiyəsinin də rolu danılmazdır. Ailə hər bir fərdin doğulub, boya - başa çatdığı kiçik bir cəmiyyətdir. Uşaq hələ müəyyən yaşa çatıb, sosiallaşana qədər ailədə mövcud mühitə uyğun olaraq tərbiyə alır və bu istiqamətdə inkişaf edir. Təbii ki, uşağın genetik xüsusiyyətlərini də nəzərə alaraq ailə tərbiyəsinin onun formalaşmasına təsiri məsələlərinə diqqət yetirək. Belə ki, bildiyimiz kimi hər bir uşaq anadan olarkən müəyyən sinir tipinə, temperament xüsusiyyətinə malikdir. Bir ailədə doğulan bir neçə övladın hər birinin fərqli temperament tipinə malik olması hamıya məlumdur. Temperament tipindən asılı olaraq hər bir uşağın fərqli davranışı, reaksiyaları, həssaslığı, aktivliyi, ümumiyyətlə fərqli xüsusiyyətləri yaranacaqdır. Bu isə o deməkdir ki, hər hansısa bir situasiyada bacı-qardaşların hər biri fərqli reaksiya, münasibət göstərəcəkdir. Əgər bir ailədə fərqli xarakterli uşaqlar böyüyürsə, bu ailədə valideynlərin onlara eyni tərzdə yanaşmaları, ümumiyyətlə ailədə bir tərbiyə üsulunun tətbiq edilməsi nə dərəcədə düzgün olar?

İnsanın həyat yolu şəxsiyyətin ailədə və ictimai tərbiyənin müxtəlif vasitələrində formalaşması prosesindən başlayır (1, s.243). Ailə tərbiyəsi şəxsiyyətin formalaşmasına çox böyük təsir göstərir. Hər bir uşağın böyüdüyü ailədə mövcud olan münasibətlərin forması, ailə üzvlərinin həyat tərz, dünya görüşü, maraqları, dəyərlər sistemi, hörmət, sevgi həmin ailədə böyüyən uşağa tərbiyəvi təsir göstərəcəkdir. Təbii ki, valideynlər hər zaman öz övladlarına öyüd-nəsihət verir, onlara nəyin düz, nəyin yanlış olduğunu başa salır, onları düzgün böyütmək üçün tərbiyə verirlər. Uşaqlıq dövründən valideynlərin onlara qarşıbütün diqqəti, sevgisi, ümumiyyətlə münasibət tərz, uşağın hafizəsinə həkk olunur. Bunu hər birimiz epizodik olsa da xatırlayırıq. Bəzən hər bir şəxs cəmiyyətdə özünütəsdiq edərkən, münasibətlər qurarkən təbii ki, xatirələrinə, keçmiş biliklərini xatırlamağa ehtiyac duyur. Hafizənin tərbiyə edilməsi şəxsiyyətin ümumi inkişafı ilə qarşılıqlı vəhdətdə həyata keçirilir (2, s.87). Bu baxımdan ailədə uşaqlara qarşı göstərilmiş şiddət, zorakılıq, laqeydsizlik də təsirsiz ötüşmür. Onlar bu halları daima xatırlayır, bəzən xatırlamasalar da zamanında onlara qarşı yönəldilmiş zorakılıq şüuraltı olaraq onları aqressiv, əsəbi, nevroz olaraq formalaşdırır. Lakin bir cəhəti də nəzərə almalıyıq ki, uşaq böyüdüyü mühitin xüsusiyyətlərini mənimsəyir, yaşadığı həyat tərz, onu daima şüuraltı olaraq formalaşdırır. Bu baxımdan hər bir ailədə ailə başçıları övladlarına tərbiyə verərkən öz davranışlarına da daima nəzarət etməli, düzgün şəxsiyyətlərə münasibətləri təmin etməli, övladlarına aşılamaq istədikləri əxlaqi, mənəvi dəyərləri öz həyatlarında yaşayaraq, tətbiq edərək nümunə olmalıdırlar.

Ailədə ailə üzvləri arasında mövcud olan psixoloji uyğunluq xüsusilə ər və arvad arasında olan qarşılıqlı hörmət, sevgi sağlam ailə üçün vacib şərtlərdən biridir. Lakin bu qarşılıqlı hörmət, psixoloji uyğunluq, təkcə ər-arvad arasında deyil digər ailə üzvləri arasında da olmalıdır. Çünki, ailə üzvləri arasında mövcud münasibət tərz, həmin ailədə böyüyən uşaqlar üçün tərbiyə rolunu oynayır. Hər bir ailədə valideynlərin uşaqlara qarşı tətbiq etdikləri tərbiyə üsulları, onların övladları ilə aralarında olan münasibətlərin forması uşağın sinir tipinə, temperament xüsusiyyətinə uyğun olmalıdır. Ailədə böyüyən uşaqların hər birinə fərqli yanaşılmalı, hər biri ilə fərqli tərbiyəvi dildə danışılmalıdır. Çünki, bildiyimiz kimi hər bir uşaq eyni ata-ananın övladları olmağından asılı olmayaraq fərqli temperament xüsusiyyətinə malik olurlar. Temperament xüsusiyyətindən asılı olaraq onlar fərqli dinamikliyə emosionallığa, aktivliyə malik olurlar. Bu baxımdan hər hansı bir situasiyada valideynlərin uşağa göstərdikləri eyni reaksiya uşaqlar tərəfindən fərqli qarşılanı bilər. Uşaqların fərqli təbiətə malik olmalarını nəzərə alıb, onlara qarşı fərdi, individual yanaşmanı təmin etmək lazımdır.

Bu günün hər bir ailəsi gələcək sağlam cəmiyyət üçün şəxsiyyətlər yetişdirir. Hər bir ailədə böyüyən sağlam, mənəvi-əxlaqi dəyərlərə malik savadlı, tərbiyəli övladlar sağlam cəmiyyət və sağlam gələcəyimizin təminatçılarıdır. Bu baxımdan hər bir ailə öz üzərinə düşən funksiyaları, vəzifələri layiqincə yerinə yetirməlidir.

Hər bir ailənin özünəməxsus funksiyaları, icra üsulları var. Ailənin funksiyaları həmin ailənin həyat fəaliyyətinin başlıca istiqamətlərini təşkil edir. Bu baxımdan ailənin reproduktiv, təsərrüfat-iqtisadi, tərbiyə, bərpaedici və s. funksiyalarını qeyd edə bilərik. Bu funksiyaların hər birinin ailədə psixoloji iqlimin saflaşdırılmasında öz yeri vardır. Lakin məqalənin məqsədindən çıxış edərək, şəxsiyyətin formalaşmasında ailə tərbiyəsinin rolunu öyrənmək məqsədi ilə ailənin tərbiyə funksiyasına xüsusi yer verəcəyik.

Cəmiyyətin sosial əsası hesab edilən ailə öz üzərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirməlidir. Çünki bunun əksi olduğu halda cəmiyyətimiz üçün sağlam şəxsiyyət yetişdirə bilməyəcəyik. Bu da bəşəriyyətin inkişafı üçün böyük itki deməkdir. Lakin ailənin uşağa verdiyi sağlam həyat tərzini bunun əksi olaraq cəmiyyətimizi, dövlətimizi inkişafa aparacaqdır. Sağlam həyat tərzinin tərbiyə olunmasına lap kiçik yaşlarından başlamaq lazımdır. Elə etmək lazımdır ki, uşaqlarda sağlam həyat tərzinə daxili tələbat yaransın (1, s.607).

Bildiyimiz kimi insanın fəaliyyət və ünsiyyət dairəsindən asılı olaraq tələbatları dəyişilir. Sağlam həyat tərzinə olan tələbatın formalaşması üçün uşağın fəaliyyətini bu istiqamətə yönləndirməli, ailədə şəxsiyyətlərarası münasibətləri, ünsiyyət formasını bu istiqamətdə qurmalıyıq.

Uşaqlar və yaşlılar arasında ünsiyyətin forması düzgün tənzimlənməlidir. Lakin davranışda müstəqillik elementlərinin yarandığı dövrdə uşaqla yaşlılar arasında narazılıqlar artır. Müstəqilliyə can atan uşaq qadağalarla üzləşir (2, s.210). Bildiyimiz kimi yeniyetmələrin münasibətlər sistemində yaşadıkları narahatlıq sosial-psixoloji motivlərdən asılıdır. Bu narahatlığa əsasən ünsiyyətdə çətinliyi aid edə bilərik. Belə kommunikativ maneələr, bəzən rəqabətə, bəzən konfliktli situasiyalara yol açır. Bu kimi halların qarşısını almaq üçün onlara ünsiyyət mədəniyyətini aşılamaq lazımdır.

Ümumiyyətlə yeniyetməlik dövründə onların öz şəxsiyyətlərinə marağı artır. Bu maraq özünü dərk etmənin səviyyəsinə müvafiq olur. Yeniyetmə inkişafının bu həssas dövründə ətrafdakılardan, onu əhatə edən çevrəsindən qayğı, ilgi və diqqət gözləyir. Yəni ətrafdakıların onun fikirlərinə hörmətlə yanaşmaları, onunla hesablaşması, bir şəxsiyyət kimi qiymətləndirməsi onun öz güvənini müsbət təsir edəcəkdir. Lakin həmin dövrdə psixoloji inkişaf, qarşılıqlı münasibətlər heç də həmişə arzuolunmaz səviyyədə reallaşmır. Z.Freyd bunu cinsi inkişaf əlaqədar olaraq orqanizmdə gedən fizioloji dəyişmələrlə əlaqələndirir. Hesab edir ki, bu təsirlərlə yeniyetmələrin davranışında müxtəlif formalı yayınmalar, daxili narahatlıq və qorxu əmələ gəlir (3, s.308).

Gənc nəslin tərbiyəsində ailənin xüsusi rolu vardır. Valideynin uşağa münasibəti həm valideynin, həm də uşağın fərdi xüsusiyyətlərindən asılı olaraq tətbiq edilir (4, s.200). Bu baxımdan ailənin hər bir fərdinin yenidoğulma təbiyyəti ehtiyacı ola bilər. Ailədə övladlar dünyaya gəldikdən sonra valideynlərin öz həyat tərzinə ciddi yanaşmaları son dərəcə vacibdir. Çünki bu bir başa uşaqların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına təsir edəcəkdir. Bu zaman tərbiyənin ailənin həm yaşlı üzvlərinə verilməsi, eyni zamanda ailə kollektivinin özünün ailənin hər bir üzvünə üzmüddətli, məqsədyönlü, sistemli və müntəzəm tərbiyəvi təsiri və uşaqların öz valideynlərinə daimi təsiri məsələləri həll olunacaqdır. Bu şəraitdə ailədə valideynlərin özü tərbiyə ilə fəal surətdə məşğul olmalarına zərurət yaranacaqdır. Belə ki, ailə mühiti belə qurulduqda bu mühit ailənin hər bir üzvünə sağlamlaşdırıcı, psixoterapevtik təsir göstərəcəkdir.

Məlum olduğu kimi hər bir şəxs bir ailədə böyüyür, tərbiyə alır və həmin ailənin tərbiyəsini, həyat tərzini əks etdirir və bu ailənin adət-ənənələrini davam etdirir. Bu baxımdan bir ailənin yetişdirib, tərbiyə verdiyi bir şəxsiyyət gələcək nəslin davamçılarıdır. Belə ki, biz övladlarımıza tərbiyə, təhsil verərkən tək cəmiyyətinin sağlamlıq gələcəyini təmin etmir, cəmiyyətimiz üçün sağlam şəxsiyyət yetişdirmiş oluruq. Bu tərbiyənin nəticəsi gələcəkdə insanın cəmiyyətdə digərləri ilə münasibətlər qurmasını, özünü bir şəxsiyyət kimi tanıtmalarını, cəmiyyətdə özünə status və nüfuz qazanmasına gətirib çıxaracaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Ə.S.Bayramov, Ə.Ə.Əlizadə. Psixologiya. Bakı, "Çinar-cap", 2002, 620s.
2. Əzizov Q.Q. Psixologiya. Bakı: Mütərcim, 2013, 328s.
3. Əmrəhli L.Ş. Rzayeva N.T. Uşaq psixologiyası. Bakı, "Nurlan", 2015, 344
4. Mirələm Vəliyev, Azər Mustafayev. İnkişaf və yaş psixologiyası. Bakı, "Elm", 2013, 297s.
5. N.Z.Çələbiyev. Ailə psixologiyası. Bakı, "Mütərcim", 2015, 424s.
6. S.İ.Seyidov, M.Ə.Həmzəyev. Psixologiya. Bakı, "Nurlan", 2007, 700s.

The influence of family education to forming of person

Summary

The given article is dedicated to one of the actual problems of psychologies – to forming a psychological health of family. The article emphasizes an importance of that problem for future life of young people and old generation. In the article is given necessary recommendation for increasing of level of psychological health of family.

Влияние семейного воспитания на формирование личности

Резюме

Проблема воспитание детей в семье, является актуальной сферой приложения научных усилий исследователей. Она привлекает внимания своей объемностью, многофакторностью исследования как проблема в целом, так и ее составных частей. Исследование только лишь морально психологического климата семьи, царящих в ней форм межличностных отношений, вопросов согласования интересов и потребностей старшего и младшего поколений очень важный аспект углубленного изучения психического здоровья семьи.

Rəyçi: dos. G.A.Nəsənova